

נתן שחם / חוצות אשקלון / הוצאת עם עובד, תשמ"ה, 274 עמ'.

טובי סופר

"שום דבר, זה רק הרוח"

איך ימות הרוח? - בנשיקה ימות הרוח. ועד שימות הרוח, איך יחיה את חייו? זהו ענין אחר לגמרי. מה ענין יש לרוח במוות מנושק, אם כל חייו שבזה חסרו את הני שוק?

הרוח איננה מתיאשת לעולם, אומר מרטין בוכר, אבל באיזו רוח הוא מרכיז באיזו אנהנו? הכוונת הנושבת קרירה? בוז העוקרת נטוע, זו היושבת בבית הסופר או בקפה, רחוק סליחה, באיזו רוח מדבר בר, וגם אם אני יודע באיזו רוח מדבר, היטב אני יודע מה רב המרחק בינה ובין האיש החי את חייו עוזב לגפשו, שאין איש נותן את הרעת על קיומו, שהוא כצל ער-בר, שבמקרה הטוב - הוא רוח. במקרה אחר - אפילו לא זה.

אומר נתן דך בכשהלכה ממני נערת" יש רגע כזה:

אדם נכנס ויושב ואילו אחר חושב שרק רוח טובה את הרלת

או אפילו לא זה.

"בנשיקה ימות הרוח", נובלה מספר שלוש ב"חוצות אשקלון" לנתן שחם. קיר רות עץ דקים", אך בהחלט איתנים, שומ"רים עליה מפני שלוש הנובלות האחרות, אשר התקבצו וכאו עימה אל הקובץ הזה.

"בנשיקה ימות הרוח" מביא את סיפוריה של אביגיל, המבקשת בכל כוחה שתימצא לה הרפתקה, ואת סיפורו של הרולד היהודי די (?) (על פי חוקי התורשה אני יהודי למחצה). "בנשיקה ימות הרוח" מביא את סיפורו של מה שנדמה לנו כטירוף. את מה שאם איננו מוכן לנו - ידחה על הסף משום השונות, משום שאין בנו כוח לנסות ולהבין. זוהי נובלה הפורשת לפנינו את הכאב של האיש הנעזב לנפשו, המדבר בקולו אל עצמו. זהו סיפוריה של "הברידות החשופה".

גיבורת הנובלה היא ה"רוח". אותה רוח רפאים המהלכת אימים על דיירי הבית, ובעיקר על האורחים המתקבצים לחגיגת חג המולד. הרוח המשוטטת בלילות, כמה קשה "לגעת ברוח". קל יותר "לגעת במים", שגם אם מה שיתירו אחריהם הוא סימן לה, תרענה האצבעות הנוגעות, כי נגעו ברבר מה. הרטיבות היא סימן למשהו שהיה.

אפשר לגעת ברוח, אם רוצים. בוודאי שאפשר לגעת. מה תעשה לרוח "נגיעה אחת רכה", אחרי שנים של אי נגיעה היא תמית אותה - בסופו של דבר. האושר הגדול מרי, אין מי שראה וחי", יאמר מאיר אריאל.

שמשו יקרה רוצה אביגיל. שתתרחש איזו הרפתקה. זו הסיבה שאביגיל נוסעת אליו, אל הרולד. אצלו אולי תתרחש ההרפתקה. ברגע של מחשבה צלולה מגריד המספר את המחשבה על ההרפתקה הנכספת כחווית מסע סגורה. סטיה לשעה מהשפיות הגמורה. הרפתקה הנוהגת על פי חוקים משלה" (ע' 130).

אביגיל נוסעת לבינגהם. זה, לפי שעה, המקום שיוכל אולי לענות על הכיסופים.

נתן שחם

שחם, אולי, תימצא ההרפתקה. גם אם "בינגהם" היא היתה ערפל ועור ערפל. גם אם היא עריין משהו מטושטש. אביגיל נוסעת לכי נגהם, אשר לפי שעה משמש שמה כאמצעי למימוש מתיחה ראשונה בסידרת המ"תיחות וההפתעות" המזומנות לאביגיל במחיצת המאהב המזוקן, הרולד.

בינגהם זו, אשר בהוראת הרולד שינתה שמה ל"לינגהם". מדוע צוחק האיש הור הנזסע עם אביגיל ברכבת, כשהיא שואלת אותו למיקומה של "לינגהם", אשר, מן הסי"תם, לא נמצאה על המפה?

גם הדרך אל הרוח, אל עיקר הסיפור, תעבור בדרך החתחתים ההומוריסטית של הרולד. הנה עושה אביגיל את היכרותה הראשונה עם ה"רוח". הרולד מדבר באביו שהקפיד על "גינזים של אציל כפרי"... אביו הזקן ש"כדי שיהיה הכל נוסח אנגליה לא נח ולא שקט עד שמצא גם רוח רפי אים". אביגיל הרוחצת - שומעת את הרוח. אחר"כך היא רואה אותה. הנה בא הרולד אצל אביגיל. מפלט דרך בין ירכייה. שומי עת אביגיל חריקת עץ ישן. אומר לה הרוי לר, כי זו הרוח. ה"רוח" פותחת את הרלת. מביטה בגופים הערומים בלי ענין רב. "כרי גע הוא נפתחה הרלת לרווחה ובאור שני פל עליהם מן הפרוורור ראתה אשה זקנה, שמנה מאור, בחלוק צבעוני, צר מהכיל. זו עמרה בפתח והביטה בהם בעיניים קרות, עוינות." (ס' 142)

לרוח יש בשר. לרוח יש דם. כך אפשר להבין מן הכתוב. הרוח סוגרת את הרלת. הרולד שב למעשיו. מבקש לבעול. זהו שאומר נתן דך: "שום דבר, זה רק הרוח".

הנה מובאים עתה תולדות ה"רוח" מנ"קודת התצפית של הרולד. נקודת תצפית משוחרת זו תעשה רבות. כרי להטות את שיפוט הקורא לטובתו. הטרימינולוגיה שתטפל בעניני הרולד תעשה שימוש במ"לים כ"התנדב" ו"רצון". שיטת מסירת האינפורמציה מנקודת תצפית משוחרת זו, המפנה את הורקורים לטובת הצד האחד של המטבע, הפחות אנושי, הפחות נסלת, צירו של הרולד, תעשה כל נסיון להעמיד באור עמום את דמותה של ה"רוח". כאן תעשה הטרימינולוגיה שימוש במלים כ"רוח רעה" ו"חוקנה המטורפת". עוד ידיר בר כאן בטירוף וטימטום. גם הפירוש שיינתן למעשי הרוח ינסה להנחות את הקורא לשיפוט עויין כלפיה. כך, למשל, יאמר כבדרך אגב, כי הסיבה שבעטיה אין ה"רוח" מוכנה לחיות בבית אבות. אינה מעוררת כבוד". מיהו המחליט האם הסיבה איננה מעוררת כבוד? וככלל, כלום נכונה הסיבה המובאת בהמשך הדברים ועל כן - אינה מעוררת כבוד". כשיבוא תורה של הרוח לרבר ולהסביר את מניעי הסירוב לחיים בבית אבות, נמצא כי כל קשר בין הסיבה המועלית כאן לבין האמיתית - מקרי בהחלט.

הסירוב על פי הרולד הוא משום בטחור נה, כי "רוצים לגזול את זכויותיה. וכך היא חיה כאן בבית שנתרוקן מיושבי, חיים שאין בהם ממש, כחילימצב של איש אחד, שכל מטרתו למנוע את האויב מלהשתלט על נכס" (ע' 145). טענות ה"רוח" המובאות בע' 189 שונות: "...טענה, כי שוב אין לה כוח להתחיל הכל מחדש"... אחר כך הוסי"פה ואמרה בשאלה. וכי מדוע אני צריכה למות במקום שאין לי בו זכרונות?"

מי שרואה כאנשים - רוחות. או אפילו לא זה, יוכל להגיד כי חוקנה "מצאה בית, אחרי ששנים רבות לא היה לה כלום והסי"תפקה בזה" (ע' 144). האומנם כך? בע' 189 מובאות טענות ה"רוח": "לבסוף אמרה, כי רוקא כאן, במקום הזה שאין לה בו גנפ"חיה", ואין איש שומע את לשונה, עברו עליה. שנות חיי היפות ביותר"... מעטות. אבל טובות, כמו חגיגה אחת גדולה".

אם לא די בכך, הנה אומר המספר: היא אינה יודעת אנגלית והוא אינו יודע את הלשונות שהיא שומעת" (ע' 144). כאשר תהיה דעתה של ה"רוח" רלוונטית (ע' 194)

נמצא אותה מסבירה: "הלא אני לא מדברת אנגלית... לך אני יכולה לגלות את הסוד... לא מדברת, זה נכון, אבל מכינה פחות או יותר, רק דקדוק לא הצלחתי ללמוד... כשביל לא לגרום להם נחת, אני שות"קת..."

זה באשר לאנגלית שלה. ומה באשר אליו, אל הרולד. עליו אומר המספר בע' 144: "והוא אינו יודע את הלשונות שהיא שומעת". אומרת הרוח לאביגיל בע' 192, בידיש, כמוכני: "אנחנו מקלקלות להם את החג. תראי איך הם מביטים בנו, כמו תרני גול בכני ארם. נעלה לחררי. נשתה לה. נפטפט קצת". על כך אומר הרולד המק"שיב לשיחה: "רעיון טוב". האם הוא מבין יידיש שואלת אביגיל, והוא מתרץ: "לא, אבל אני מבין דבר מתוך דבר".

אביגיל מבקשת הרפתקה בכל כוחה. מכאן אפשר להבין את רצונה העז "לגעת ברוח". אביגיל תגע בסופו של רבר ברוח. כבר אמרתי לעיל: "בנגיעה אחת רכה", אשר איכשהו תוביל אל המוות.

לאט נחשפת אשיותה של הרוח. כבר אמרנו שהיא בשר ודם. ככל שנעמיק וגי תקרב אליה, תכונה הרוח בשמות אנושיים יותר, אם קודם מצאנו את הכינוי "הזקנה המטורפת", הרי כאן ינקוט המספר דרך אלימינציה, ומעתה תכונה הרוח כ"זקנה" (פסעה הזקנה נכחה, בעיניים בוהות"... "הזקנה לא נתנה דעתה על הילדה הממרי"רת בככי"... "מקורב לא נראתה הזקנה מפי חידה כל כך" (ע' 166).

מן הזקנה - אל הנסיון לשרטט משהו אנושי בזיקנה הלא מוכרת. אל המלה זק"נת מצטרפת עתה המלה "אשה". כאן גם בא הנסיון הראשון לנסות ולהבין מה קורה לאשה הזקנה.

במעין הצצה חטופה אל עבר רחוק ביקשה אביגיל לדעת מה מתרחש במוחה של אשה זקנה, שאיכרה את כושר הדיבור. כאשר היא מתרגמת ללשון זרה - איזו, בעצם - מאורעות המתרחשים בעת שאי נח שלה, בסגנון שאינו הולם את ערכיה, והם מתהווים לעיניה כזכרון מטושטש של עבר נמחק וחולך" (ע' 166-7).

קיצור תולדות הרוח הובא בשלב מוקד"ם של הסיפור (ע' 144-5). שחם, כפי שאי מרתי, תוארה הרוח לא באהדה רכה. גירסה ב' המביאה את תולדות צירופה של ה"רוח" אל חיק המשפחה, והמסופרת הפעם מפי לורנה, גרושתו של הרולד, עושה שימוש במלים זקנה, אשה וינפש. לרוח היתה נפש, מסתבר. כשנפתחו הגבולות קם וגי סע לפולין, לחפש קרובים. כך הצהיר, אך גם למשימות של מחקר: אוסף כתבי יד יהודיים בשביל "ייווא". באחת הנסיעות הללו פגש את האשה אשר בגיל ארבע עשרה, קודם שהיגר לארצות הברית, הב"טיח לה אהבת עולמים. היא היתה אשה נאה, אך נפש רצוצה. כל בני משפחה ניספו. הפגישה החיא הסעירה כנראה את שניהם מאור, אך איש לא יכול להעלות בדעתו שכעבור שנים אחרות, כשיתאלמן, יסע לפולין ויביא משם את האשה הזאת, ולא עוד אלא שיכניס אותה לביתו ויעניק לה מעמד של רעית ראש המשפחה" (ע' 171).

בגיל ארבע עשרה, אומרת לורנה - הכי טיח לה "אהבת עולמים". כשהצטרפה אליו שנים רבות אחר"כך נדרשו בני המשפחה לכנותה "גיטלה". היא נענתה בחפץ לב ללשון החיזור הזאת, שלא הלמה אשה בת ששים ומעלה - אולי כבר התקרבה לשב"עיים" (ע' 172).

עתה מפריכה לורנה את טענות בעלה לשעבר בעניין התעקשותה של הזקנה להישאר בבית. "גיטלה" (עתה מכונה ה"רוח" בשם האהבה "גיטלה". מן ה"רוח" עברנו אל ה"זקנה", אל "האשה" ועתה - אל "גיטלה") לא נשארה בבית בגלל רדי"פת בצע. חלקה לורנה על דעת בעלה לשעבר, אלא מטעמים רגשיים. רק כאן ידעה אהבה. אהבה מאוחרת ונוגעת ללב" (ע' 173).

נכון, יהיו עוד נסיונות של הרולד לטשטש. להעמיד את הזקנה כמטורפת ואת לורנה כמי שאיננה מוסרת דבר אמת. יבוא רוברט, אחד ממשתתפי המסיבה, ויא"מר על הזקנה: "כשמתרגלים רואים שאין השד נורא כל כך. בסך הכל מדברת אל עצמה" (ע' 180). אבל אלה אין בהם לעצור את אביגיל המבקשת הרפתקה. היא תיגע בסופו של רבר ב"רוח". אביגיל שפחדה להתפרץ לתוך ברירותה של גיטלה, אכן מתפרצת והשתיים, אומר המספר, "שוחחו על הכליככלימכליכל: מוג האוויר, מיני מוזנות, מחושים ואפילו פוליטיקה" (ע' 185).

גיטלה יודעת, כי זקנה והזמן לא יסייע בידה. היא משחזרת את חייה. היא חיתה בזה. יש לה זכרונות. מי שיש לו זכרונות חי אותם אי פעם.

היא רוצה "לספר ולצחוק, לצחוק ולס" ■ סוף בעמוד הבא

רק זה הרוח

(סוף מעמוד קודם)

פר, כמספרי בדיחות לא יוצלחים המתפוצצים מצחוק לפני העיקר" (ע' 188). אחר כך – נזכרת גיטלה באהבה, ביום שמת בעלה רצתה לומר לו דבר ושכחה. ופתאום מת. והדברים נשארו על לבה כאבן, אף כי אינה זוכרת מה היו" (ע' 193).

בסופו של דבר נזכרת גיטלה בבדיחה ששמעה מפי יעקב יוסף מ"ן מאן באחד מימיה הראשונים בניניהם – בדיחה על ה"עמרצות" של רב אמריקני, משהו מצ' חיק באמת" – מאותן בדיחות שתומס האב, כפי שהעידו עליו מוקירי זכרו, היטיב כל כך לספרן. בפנים קפואות, כמספר בדיחות מבטן ומלידה, "חכי, תשמעי את הסוף, את התפקעי מצחוק", הבטיחה, אך אביגיל לא שמעה, מכל מקום לא את הסוף, וגם לא התפקעה מצחוק, אלא להיפך, נחרדה מאוד כאשר פרצה גיטלה פתאום בצחוק עז שטילטל את כל גופה, לפני שהגיעה לסיום המרתק, שלחה האשה את שתי ידיה אל צווארה והמלים קפאו על שפתיה. בהבעה של תמהון בעיניה השוחקות צנחה

לאחוריה. פירכסה פעמים ושלוש ונשתת" קה לנצח" (ע' 197).

אבל אנחנו צריכים היינו להיות מוכינים. גיטלה דיברה ב"מספרי בדיחות לא יוצלחים המתפוצצים מתחוק לפני העיקר" קר". גיטלה סיפרה, כי "ביום שמת בעלה רצתה לומר לו דבר ושכחה. ופתאום מת. והדברים נשארו על לבה כאבן".

אנחנו, אם היינו חכמים מספיק, צריכים היינו לתת את הרעת על כך.

הרוח מתה ועוד לא אמרה את הכל, לאביגיל נמצאה ההרפתקה. בזה, אולי אפ"ר שר להתנחם.

★ ★ ★

שלוש נובלות נוספות בקובץ הזה. אני אינני רוצה לדבר בהן כאן. בראשונה והמ"י יגיעת שבהן ("חוצות אשקלון") מצאתי כתוב לאמור: "כי הבנלי הוא בנלי והרע הוא רע" (ע' 12). באחרות "בלדה לשני פסנתרים" ו"ציון, הלא תשאלני" – יגיעתי למדיי, אצל אחרים זה אולי לא יקרה. מי שירצה יילך ויקרא, ומי שימצא – אש"ר יהו.